

Литвин А.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності ДСНС України

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Завдання ДСНС України щодо ліквідації загроз і наслідків надзвичайних ситуацій різного характеру, а також здійснення профілактичних заходів із запобігання їм потребує високого рівня професійної готовності особового складу оперативно-рятувальних підрозділів. Збільшення обсягів і складності надзвичайних ситуацій нині вимагає перегляду традиційних підходів до організації цивільного захисту населення та територій [1]. Це, зокрема, актуалізує необхідність підвищення ефективності професійної підготовки висококваліфікованих фахівців із безпеки життєдіяльності з розвинутими професійно важливими якостями, здатних адекватно діяти в екстремальних умовах.

Як обґрунтовано стверджують науковці, діяльність працівників ДСНС України має ряд соціально-психологічних особливостей [2, с. 18]. Зважаючи на непередбачуваний розвиток надзвичайних ситуацій, їм необхідні: розвинутий морально-вольовий потенціал, щоб протистояти впливу стресогенних чинників, зберігаючи високу працездатність; спроможність адекватно та своєчасно реагувати на раптові зміни обставин; здатність витримувати фізичні та психологічні перевантаження, долаючи непередбачувані наслідки подій високого ступеня складності тощо. Безперечно, умови професійної діяльності рятувальників висувають підвищені вимоги до їхньої емоційної сфери й особистісних характеристик. Специфічні професійні якості (риси) фахівців із безпеки життєдіяльності поділяють на професійно-психологічні, фізіологічні, ергономічні, соціально-психологічні, інженерно-технологічні, управлінські та ін. Це необхідно для побудови дієвої системи їхньої підготовки, спрямованої на формування готовності в будь-який час і в будь-якому місці, ризикуючи собою, організувати і виконувати комплекс робіт із надання необхідної допомоги потерпілим.

На думку О. Повстин, у структурі професійної компетентності фахівця з безпеки життєдіяльності доцільно виокремити п'ять груп якостей: професійно значущі відображають рівень кваліфікації фахівця; організаційно-управлінські розкривають його здатність мобілізувати підлеглих для виконання поставлених завдань; лідерські визначають спроможність керівника вести за собою; психолого-педагогічні сприяють виховному впливу на підлеглих; соціально значущі характеризують особистісні риси і властивості психіки керівника. Як зазначає науковець, кожна з цих груп містить конкретні риси, що різнобічно визначають стиль діяльності, інтелектуальні та морально-вольові характеристики кожного фахівця-рятувальника [5, с. 53].

Незважаючи на відмінності у психограмах фахівців різних напрямів безпеки життєдіяльності, всім їм необхідні такі властивості [3, с. 13–15]:

- *властивості сприйняття*: стійкість функцій аналізаторів і якості сприйняття (зорового, слухового, тактильного, сприйняття форми, розмірів, віддаленості, швидкості тощо);
- *особливості психічних функцій*: розвинуте просторове мислення; значний обсяг уваги, здатність швидкого перемикання та розподілу уваги в умовах стресу та дефіциту часу; здатність швидко орієнтуватися в новій та незнайомій обстановці, оцінювати ступінь важливості інформації;
- *психомоторні та фізичні властивості*: витривалість, стійкість до фізичної втоми; добра координація рухів; здатність використовувати мускульну силу динамічного та статичного характеру;
- *особистісно-ділові особливості*: високий рівень суб'єктивного контролю; емоційна стабільність; толерантність до стресу та фрустрації; середній рівень особистісної та ситуативної тривожності; стеничність реакцій на труднощі та небезпеки; здатність до обґрунтованого ризику; впевненість у собі; сформованість індивідуального плану професійного розвитку;
- *соціально-психологічні якості*: вміння працювати в команді, здатність керувати собою та іншими; комунікабельність і товариськість; справедливість, тактовність, довіра до колег; почуття колективізму та взаємодопомоги.

Протипоказаннями щодо професійної діяльності майбутніх рятувальників є: нервово-психічна й емоційна нестійкість; виражені акцентуації, психічні відхилення; висока схильність до невинуватого ризику; загострена реакція на невдачі; алкогольна або наркотична залежність; слабка фізична підготовленість, вади здоров'я.

Психологічні характеристики фахівців із безпеки життєдіяльності відзначаються високою активністю та доволі високою самооцінкою. Їм притаманні завзятість, наполегливість, цілеспрямованість, відчуття корисності своєї діяльності, гордості за свою професію. Як правило, рятувальники дотримуються традиційно чоловічого стилю поведінки з рисами агресивності. Проте реакції протесту ретельно контролюються.

Як свідчать спостереження, успішним рятувальникам властивий позитивний фон настрою, емоційна стабільність і товариськість. Вони орієнтовані на оцінку оточення, прагнуть справити сприятливе враження, вважають себе здатними керувати обставинами свого життя (зовнішній локус контролю). Їх відрізняє гнучкість, здатність змінювати точку зору під впливом обставин. Ухвалюючи рішення, вони намагаються ретельно проаналізувати можливі варіанти розвитку подій. У мисленні рятувальників, їх інтересах, оцінках (особливо у професіоналів із великим стажем і досвідом аварійно-рятувальних робіт) відображається нестандартність підходів до вирішення поставлених перед ними завдань. Професіонали в цій галузі відрізняються високою спроможністю до навчання, вмінням орієнтуватися в нових умовах і ухвалювати правильні рішення в обставинах дефіциту часу. Вони мають розвинені здібності до абстрактно-логічного мислення, аналізу й узагальнення. У них високий рівень мотивації прагнення до успіху, спрямованість на взаємодію та вза-

ємодопомогу, установка на досягнення необхідного результату діяльності. Водночас багатьом фахівцям притаманні прагнення до досягнення кар'єрного зростання та соціального статусу.

Збереження здоров'я та професійної працездатності потребує обов'язкового застосування в системі цивільного захисту заходів із профілактики професійних деструкцій. Одним із завдань психологічної служби ДСНС є психодіагностичне обстеження контингенту органів і підрозділів цивільного захисту. Одержані дані дозволяють оцінити інтелектуальну, емоційно-вольову, та мотиваційно-ціннісну сферу фахівців із метою вибору оптимальних напрямів їхньої психологічної підготовки і супроводу. Об'єктивні психодіагностичні показники дають змогу виявити психологічний стан кожного окремого фахівця та підрозділу загалом. Вважаємо, що обґрунтоване та коректне вирішення завдань психологічної підтримки, зокрема психодіагностичних обстежень, працівників ДСНС є основою забезпечення надійності їхньої професійної діяльності.

Науковці зазначають, що фахівці в галузі безпеки життєдіяльності мають бути готовими вирішувати важливі завдання своєї діяльності на високому професійному рівні [4, с. 107]. На думку М. М. Козяра, формування та розвиток професійних якостей має забезпечити цілеспрямований процес оволодіння курсантами і студентами ВНЗ сфери цивільного захисту базовими і професійними компетентностями, що визначають бездоганне виконання професійних обов'язків, здатність діяти в екстремальних умовах, оперативно ухвалювати рішення та нести за них відповідальність, а також особисту безпеку, збереження здоров'я та життя в ризиконебезпечних обставинах [2, с. 16]. При цьому підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки життєдіяльності розглядається як неперервний психолого-педагогічний процес становлення та розвитку професійно важливих якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт про основні результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2016 році [Електронний ресурс] // Державна служба України з надзвичайних ситуацій: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/files/2017/2/22/2016.pdf>.

2. Козяр М. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. М. Козяр. – Київ, 2005. – 37 с.

3. Кочетков М. В. Профессиональные качества специалистов экстремального профиля, обеспечивающие безопасность действий / М. В. Кочетков // Чрезвычайные ситуации : промышленная и экологическая безопасность. – 2014. – № 1 (17). – С. 11–16.

4. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС : підручник / за заг. ред. В. П. Садкового. – Харків : УЦЗУ, 2009. – 244 с.

5. Повстин О. В. Формування управлінських якостей у майбутніх фахівців у галузі безпеки людини / Повстин О. В. // Молодь і ринок. – 2018. – № 1 (156). – С. 52–60.

Мохнар Л.І., кандидат педагогічних наук, викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ ПІД ЧАС ЇХ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На сьогоднішній день оперативно-рятувальна служба цивільного захисту переживає особливий етап підвищення вимог до підготовки майбутніх фахівців. Якість вищої освіти, перш за все, пов'язана зі здобуттям курсантами професійних знань та умінь, що дають їм змогу оптимально використовувати накопичений освітній капітал в умовах професійної діяльності. Метою навчання та виховання майбутніх фахівців служби цивільного захисту у вищій школі стає не просто оволодіння ними певною сумою знань, а формування у них готовності брати відповідальність за власні рішення та вчинки, почуття високої відповідальності за доручену справу.

Вивчення й аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дають підстави стверджувати, що переважна кількість праць присвячена окремим аспектам відповідальності. Здебільшого дослідницьку роботу проводили на базі дошкільних, загальноосвітніх навчальних закладів, у ліцеях та коледжах, військових вищих навчальних закладах. Попри те зазначимо, що проблему, яка б розкривала сутність і зміст формування відповідальної поведінки курсантів у навчально-виховному процесі вищих закладів освіти ДСНС України, на сьогодні вивчено мало. Суперечності між недостатньою розробленістю означеної проблеми в наукових джерелах та потребою її вирішення у педагогічному процесі закладів вищої освіти (ЗВО) актуалізують обраний нами аспект пошуку.

У контексті досліджуваної нами проблематики особливої значущості набуває поняття «професійна відповідальність». Професійна відповідальність рятувальника – це інтегративна якість фахівців служби цивільного захисту, що виявляється в їх здатності приймати обґрунтовані рішення у сфері своєї професійної діяльності, проявляти наполегливість і сумлінність у їх реалізації та готовність відповідати за їх результати і наслідки. Високий рівень відповідальності фахівців служби цивільного захисту сприяє виконанню ними рольових обов'язків на високому фаховому рівні.

Професійна відповідальність не з'являється сама по собі – вона починає формуватися з початком трудової діяльності, у майбутніх фахівців служби цивільного захисту – із початком навчальної діяльності. Серед специфічних для ВНЗ сфери цивільного захисту особливостей навчальної діяльності кур-